

« nales, exceptis privilegiatis quæ ex eodem concilio, vel alias
 « juxta sanctiones canonicas, apud nos et Sedem Apostolicam
 « tractari possunt, aut debent, coram Ordinariis locorum dun-
 « taxat in prima instantia cognoscantur, neque a Metropolitanis,
 « Patriarchis, aut Primatibus, aliisque judicibus ecclesiasticis,
 « etiam nostris et Sedis Apostolicæ Nuntiis, vel *de latere* Lega-
 « tis, aut cameræ nostræ generali auditore, et cæteris quibus-
 « libet curiæ nostræ judicibus ad se vocari, vel aliis committi
 « possint, nisi per viam appellationis, et in casibus non prohi-
 « bitis, ad ipsorum tribunalia deferantur. » Const. *Ad militan-*
tis Ecclesiæ, § 42, an 1742.)

SECTIO III^a

DE ORDINE SERVANDO IN JUDICIIS SOLEMNIBUS.

660. — Judices procedere debent ad cognitionem et defini-
 tionem causarum, servatis formis quas leges constituerunt.
 Sunt judicia in quibus omnes conditiones processus forensis
 accurate servandæ sunt, et quæ idcirco *solemnia*, seu *ordina-*
ria, nuncupantur : alia possunt modo summario pertractari,
 et dicuntur *summaria*. Dicendum nobis est de ordine præfixo
 judiciis ordinariis, sive civilia sint, sive criminalia. Tres erunt
 articuli : 1us de jure prærequisitis ad discussionem judicialem
 causæ; 2us de litis contestatione et discussione causæ usque ad
 prolotionem sententiæ; 3us de sententiæ et sententiæ execu-
 tione.

ARTICULUS I. — DE CONDITIONIBUS PRÆVIIS AD JUDICIALEM DISCUS- SIONEM CAUSÆ.

Tria requiruntur ut causæ in judicium deferantur : libellus,
 informatio prævia, et citatio rei.

*661. — I^o *Quid jure constitutum sit de libello, de accusa-*
tione et denuntiatione?

I. *Libellus* est scriptum judici oblatum continens causam,
 nomen rei et nomen actoris. Libello inseruntur 1° nomen acto-
 ris, ut judex sciat quis agat, utrum proprio suo nomine, vel
 uti procurator alterius cujus vices gerit; 2° nomen rei, qui
 actione convenitur; 3° narratio brevis facti principalis cum nec-
 cessariis circumstantiis; 4° delicti locus et tempus, si sit libel-
 lus criminalis.

Actor præterea suggerit judici, et reo, quid petat, quid sibi adjudicari prætendat, ut reus sibimet consulat, cedendo, aut de re contendendo, prout visum fuerit; quod si vero in materia criminali procedat, sufficit enarrasse factum, quia lex ipsa concludit, et certam pœnam delictis imponit. Petitio scriptis consignatur, ut iudex ab exordio litem ordinare valeat absque ulla ambiguitate.

Leges præscribunt libellum offerri in omni iudicio ordinario, civili, aut criminali (cap. *Ignarus*, 1, DE LIBELLI OBLATIONE), exceptis solummodo casibus in quibus iudex ipse motu proprio et ex officio procedit, aut de notoriis agitur in quibus nec ordo juris consuetus servandus est, aut tandem res per appellationem ad iudicem superiorem defertur; quia idem libellus, qui in prima instantia semel oblatus fuit, sufficit.

In causis civilibus libellus offertur ab eo cujus interest: exponendum ipse curat quid prætendat et quonam jure.

In causis criminalibus libellus exhibetur ab accusatore vel denunciatore, aut a promotore ex officio agente, de quo memorandum illud decretum concilii Lateranensis, habiti an. 1216: « Ut in omnibus diligens adhibeatur cautela, ne forte per leve compendium ad grave detrimentum veniatur, sicut accusationem legitima debet præcedere inscriptio, sic et denuntiationem charitativa monitio, et inquisitionem clamosa prævenire insinuatio. » Cap. *Qualiter et quando*, 24, DE ACCUSATIONIBUS.

662. — II. *Accusatio* est delatio alicujus criminis facta apud iudicem competentem, in vindictam publicam, assumpto onere probandi. Jura requirunt ab accusatore ut libellum proferat quo accusati nomina, criminis speciem, locum et tempus quo patratum asseritur, perspicue designet, cum sua subscriptione, qua se ad talionis pœnam obstringit, si in criminis probatione defecerit.

Modus ille crimen ad iudicium deferendi diu vixit in Ecclesia. Pœnam talionis canones sanxerant ad efficacius removen-

dum calumniatores, unde dicitur in cap. *Nullus*, 2, Causæ IV, quæst. IV: « Inscriptio primo semper fiat, ut talionem accusator recipiat; quia ante inscriptionem nemo judicari debet, vel damnari, cum et sæculi leges eadem retineant. »

Recentiori tempore eandem sanctionem innovavit Pius V in Bulla *Cum primum* adversus eos qui aliquem calumniaverint de crimine simoniæ, blasphemiæ, et concubinatus. « Si aliqui ex calumnia aliquos denuntiasse comperti fuerint, eos ad pœnam talionis teneri volumus et mandamus. » Canonistæ arbitrantur hanc legem extendi ad omnes calumnias in materia criminali, coram iudicibus factas. (Schmalzgr., tit. II, lib. V, n° 17.)

A pluribus sæculis accusationes criminales in desuetudinem abierunt; ex eo scilicet tempore quo moribus publicis inductum fuit ut privati partes contra reum non sustineant nisi ad reparationem sui damni, et dimittatur ministro publico officium prosequendi vindictam criminum, ad tuitionem ordinis publici. Vetitum quidem non est se accusatorem constituere, subsistunt enim vetera jura; sed invaluit alia consuetudo.

665. — III. *Denuntiatio* est delatio facta alicujus criminis apud superiorem, quin denuntians velit accusatorem se constituere.

Duplex est denuntiatio, *charitativa* et *judicialis*: charitativa, si fiat superiori, ut reum paterna admonitione corrigat; judicialis, si eidem superiori fiat, ut reum puniat pro ratione delicti, ad vindictam publicam.

Denuntiatio charitativa fieri debet servato ordine quem textus evangelicus indicat, et theologi exponunt in tractatu *de Decalogo*, ubi *de correctione fraterna*. Regula generalis est non deveniendum ad superiorem, nisi postquam alia media sunt insufficientia, aut impossibilia. Denuntiatio charitativa communiter præcedere debet judicialem; si tandem fiat, rem defert ad iudicem ut reum inquirat ac puniat. In eo differt denuntiatio ab accusatione quod denuntiator non se constituat

accusatorem, ut publice litem sustineat, nec pœnam talionis incurrit, si deficient probationes; libellum nihilominus offert in quo nomen suum inscribit.

Denuntiatio judicialis fieri debet scriptis quibus indicatur nomen denunciatoris, judicis et rei; natura delicti, locus ubi patratum fuerit, et tempus. Hæc denuntiatio duplicem effectum habet: 1° respectu quidem judicis, ut debeat ex officio inquirere et processum incipere, citando et examinando testes¹, si tamen delictum non sit occultum, et sufficientia ipsi videantur media probationum. In casu quo delictum esset occultum, abstinere deberet, nisi illud delictum sit nocivum bono communi; 2° respectu denuntiantis, ut teneatur designare nomina testium, et suggerere media probationis. Quod si defuerint probationes, denuntians præsumitur calumniator, et qua talis punitur pro gravitate delicti denunciati, nisi probet se non animo calumniandi denuntiasse, sed bona fide existimasse probationes delicti sufficientes. Cap. *Cum dilectus*, 2, DE CALUMNIATORIBUS.

Denuntiatio judicialis a privatis facta, moribus obsolevit eadem fere ratione qua accusatio; nemo hodie partes assumit denunciandi reum, et causam coram iudice prosequendi, in materia criminali, præter officialem publicum qui vulgo *Promotor* nuncupatur. Remanet vero obligatio privatim monendi superiorem de delictis quæ jure naturali, aut jure positivo ecclesiastico, unusquisque denunciare tenetur, ut superior providere valeat. Tenentur, v. g., denunciare superioribus qui noverunt impedimenta matrimonii celebrandi, indignitatem clerici ad sacros ordines promovendi, confessarios sollicitantes, etc., de quibus in specie non est dicendum in præsentis loco.

* 664. — II° *Quid jure statutum sit de prævia informatione?*

Informatio est inquisitio facta a superiore, seu illius auctoritate, de veritate aut falsitate delicti.

¹ Cf. Schmalzgrueber, in tit. 1 libri V Decret., n° 125.

Canonistæ triplicem informationem distinguunt, generalem, specialem et mixtam. Est informatio *generalis*, quando superior inquit generatim de personis et delictis in communi, an statuta serventur, an patrata sint delicta. Informatio dicitur *specialis*, quando ex officio, vel ad alicujus querelam seu denuntiationem, inquit de delicto in specie contra certam personam. Demum *mixta* nuncupatur, si superior de aliquo crimine patrato inquirat quis illud commiserit, nulla expressa in particulari persona.

I. In causis civilibus iudex potest, absque ulla prævia informatione, cum libellus sibi oblatus fuerit, partes citare ad litem contestationem. Si tamen causa sit difficilis, et ambagibus implicata, ut sunt causæ matrimoniales, opportunum erit præmitti informationes ne nimium res protrahantur in tribunali, et iudex cum cognitione negotii secure procedat.

II. In causis *criminalibus notoriis* non requiritur prævia informatio. *Notorium* dicitur delictum quando fuit perpetratum coram pluribus, in loco publico, adeo ut nulla tergiversatione celari aut negari queat; quod iudicis prudenti arbitrio declarandum committitur, siquidem jura non præcis conditionibus statuunt quando sit notorietas facti. Supposito igitur quod factum sit reapse notorium, iudex nequaquam adstringitur ad ordinis iudiciarii observantiam, in iis quæ ad accusationem, denuntiationem et præviam informationem referuntur; hæc enim non ad alium finem introducta sunt quam ad criminis dubii veritatem investigandam, modo quo removeantur scandalum et periculum infamandi reum si forte sit innocens; qui finis cessat ubi est notorietas facti. Idem a fortiori dicendum est si reus constituatur *in delicto flagrante*, si nempe coram ipso iudice, pro tribunali sedente, delinquat: nec processu, nec probatione, nec alia juris solemnitate opus est in tali casu, « quia aspectus iudicis, ait Schmalzgrueber, inducit ipsi evidentem probationem quoad decisionem causæ. » (In tit. 1, lib. V Decret., n^{is} 1-20.)

III. Extra casus memoratos *feri non debet regulariter informatio specialis in aliquem de causa criminali, etiamsi crimen posset probari, nisi præcesserit infamia.*

Certum quidem est superiorem posse inquirere generatim de statu diœcesis, licet nulla diffamatio præcesserit; ea siquidem agendi ratione bono communi providet, et nulli injuriam irrogat. Quod si detegat generali informatione, aliquem esse merito suspectum super crimine, locus erit inquisitioni speciali quam illico aggredi poterit, quin sit alia prævia infamia. Certum etiam est superiorem instituere posse inquisitionem mixtam, specialem quoad tale delictum, generalem autem quoad personas, nulla præcedente infamia contra aliquem privatim. Requirit ratio boni publici ut superior inquireat quoties perpetratum est delictum; alioquin populus offenderetur in neglecta justitia, et pravi homines invalescerent spe immunitatis... Quod vero ad informationem specialem attinet, diximus illam regulariter fieri non posse nisi præcesserit diffamatio.

Probatur 1° *Ex principio generali juris.* Innocentius III statuit in cap. *Qualiter et quando* supra relato non esse de aliquo inquirendum, nisi præveniat contra illum *insinuatio clamorosa*. Idem plures alii textus adstruunt, præsertim Decretalis ejusdem Pontificis, *Inquisitionis*, 21, DE ACCUSATIONIBUS, in qua ad dubium propositum respondit: « Nullum esse pro crimine, « super quo aliqua non laborat infamia, seu clamorosa non præcesserit insinuatio, propter dicta hujusmodi (duorum aut « plurium testium juratorum) puniendum: quinimo super hoc « depositiones contra eum recipi non debere, cum inquisitio « fieri debeat solummodo super illis de quibus clamores aliqui « præcesserunt. » 2° *Auctoritate doctorum*, qui in eam sententiam communiter consentiunt, ut videre est passim apud interpretes in jure versatissimos quales sunt Fagnan, Barbosa, Pirhing, Reiffenstuel, Schmalzgrueber. 3° *Ratione boni publici*. Maxime expedit bono privatorum, et etiam bono communitatis, ut delicta remaneant occulta, quamdiu nec societas nec

cæteri privati ullum exinde detrimentum patiuntur. Tali agendi ratione vitantur scandala; consultitur famæ rei, cui relinquatur aliud medium sæpe efficacius emendationis in foro penitentia, et in foro voluntario superioris qui illum paterna correctione ad meliorem frugem adducere tentabit. « Merito « quisque queri potest, ait Schmalzgrueber, sibi fieri injuriam, « si in vitam ejus juridice inquireretur, cujus fama alioquin « est integra; nam per talem inquisitionem redditur suspectus, « et jacturam famæ atque existimationis suæ patitur, quod sine « gravi causa non licet. » (In tit. 1, lib. V, n° 196.)

Canonistæ ex citatis Decretalibus concludunt processum institutum contra aliquem super crimine, non præcedente infamia, esse irritum; et ita quidem ut neque per subsecutam plenam probationem, ipsamque criminis confessionem, convalescat, ut de eo inquisitus condemnari et puniri possit.

Diximus *regulariter*, quia nonnullæ admittendæ sunt exceptiones: 1^a Si sint indicia verisimilia delicti; v. g., si reus convictus sit de crimine quod conjunctum esse solet cum alio de quo instituitur inquisitio; aut si occurrant circumstantiæ quæ gravem præsumptionem contra reum inducunt; hæc enim non immerito ipsi diffamationi æquiparantur. 2^a Si delictum vergat in detrimentum societatis, v. g., si agitur de crimine hæresis... de promotione indigni ad sacros ordines, vel ad officium pastorale... de sollicitatione ad turpia in foro penitentiali, aut de morum corruptore qui sub velo hypocrisis malum operatur; nam communis est opinio in his sufficere gravem suspicionem, ut superior instituat specialem informationem. 3^a Si delictum directe tendit in præjudicium tertii privati; siquidem nemo jus habet suam famam servandi in detrimentum proximi: sive ergo in bonis animæ, sive etiam in bonis fortunæ, nocumentum grave alicui ex prava illius agendi ratione, immineat, potest inquisitio fieri, dummodo prænoscat ad futuras fore sufficientes probationes delicti, in foro externo. Ita communiter canonistæ, teste Reiffenstuel, n^{is}. 185-189, eod. tit.

Exceptis casibus adductis, non arbitramur fas esse superiori operas dare inquisitioni speciali, ad denuntiationem hominis privati, nec etiam ad denuntiationem quidem officialis publici; alioquin vis legi inferretur, et illusoria evaderet disciplina canonica, in materia gravi.

665. — Judex ad quem causa criminalis defertur, aut qui ex officio informat, debet: 1° inquirere de *corpore delicti*; ut certo ipsi constet delictum fuisse perpetratum; 2° de diffamatione rei in quem instituenda est informatio specialis; an sit reipsa diffamatus in loco, quod supponit eum non ab uno vel altero male audire, sed a pluribus, aliter non esset diffamatio: an diffamatio originem habeat a personis honestis et fide dignis, an a malevolis et maledicis; si enim ex qualibet fama contra aliquem inquiri posset, nullus quantumvis honestus vir unquam securus foret a speciali inquisitione, et ab præjudiciis exinde sequentibus, cum vix ullus sit contra quem malevoli non loquantur; 3° informare citato reo et præsentem, nisi contumaciter absentaverit; aut saltem si non citatus sit, ita concedente consuetudine, ipsi tradere capitula, seu articulos inquisitionis, cum depositionibus testium, ut sciat de quo accusatur, suam innocentiam tueri valeat, et exceptiones, si quæ sint, opponere. 4° Deberet insuper, ad præscriptum Decretalis *Qualiter et quando*, nomina testium exprimere, ut habeat reus facultatem se defendendi... *ne per suppressionem nominum, infamandi audacia præbeatur*; at illa communicatio nominum testium gravissimis sæpe difficultatibus obnoxia est; timendum scilicet ne grave periculum exinde testibus immineat, et consequenter ne se subtrahant, aut veritatem dissimulent; de quo infra iterum dicturi sumus. 5° Tandem judex audiet ac ponderabit rei exceptiones et defensiones; quibus, una cum ex adverso urgentibus indiciis, præsumptionibus ac depositionibus, accurate perpensis, videbit an debeat reum dimittere, an ulterius ad citationem procedere.

Dum fit informatio, superior potest suspendere ad tempus

reum ab exercitio sacrarum functionum, ut vitetur scandalum. Eadem ratione obsistere debet illum promoveri ad dignitates, seu ad officium.

*666. — III° *Quid sit citatio, quatenus sit necessaria, quos effectus producat?*

I. *Citatio* est actus quo aliquis vocatur, ex mandato judicis, in subeundum iudicium.

Judex aliquando ex officio reum citat, ad nullius instantiam; aliquando ad instantiam actoris cujus personaliter interest, aut promotoris. In utroque casu exprimere debet: 1° nomen sui ipsius, et titulum suæ delegationis si delegatus sit; 2° nomen rei qui vocatur in iudicium; 3° diem et locum quo reus debeat se coram iudice sistere; 4° causam cur vocetur, ut sibi consulat, an cedere, an contendere expediat. Si tamen judex existimet opportunum, potest dissimulare causam usque ad diem obiti vadimonii.

Citatio multiplex distinguitur: 1° Publica seu edictalis, et privata seu personalis. *Publica* dicitur, si fiat per vocem præconis in loco publico, vel per edictum; *privata*, si notificetur reo aut illius procuratori. 2° Realis et verbalis; est *realis*, si manus in reum injiciantur; *verbalis*, si fiat viva voce aut scripto. Prior non est amplius in usu apud iudices ecclesiasticos in nostris regionibus. 3° Simplex et peremptoria. *Simplex* continet merum præceptum se sistendi coram tribunali, et tribus vicibus repeti debet, antequam reus censeatur contumax, si ad vadimonium non venerit; *peremptoria* dicitur, quando declaratur unam locum trium tenere, et ea sola reum constitui contumacem, si die præfinita non paruerit. Intercedere debet certum tempus intra singulas citationes simplices, ut puta quinque vel decem dierum: si fiat citatio peremptoria, concedi etiam debet tempus conveniens reo, ut sibi consulere valeat, suasque res disponere. Quantum vero temporis debeat assignari, nullo jure præfinitur; id judex determinat ex æquitate, ratione habitæ circumstantiarum.

Citatio fieri potest ab ipsomet iudice : vel, quod magis decere videtur, a nuntio iudiciali ; vel etiam litteris ad reum directis, modo tamen medium certum adhibeatur certiorandi litteras ad locum destinatum pervenisse et reo fuisse traditas, quod hodie facilius obtinetur. Iudex potest eodem jure adhibere seu nuntium iudicalem, seu litteras, si reus degat extra locum suæ jurisdictionis ; nisi malit dirigere litteras remissorias ad iudicem loci, ut iste citationem exsequi curet per suos ministros.

II. Citatio est omnino necessaria, adeo ut ipso jure irritum sit iudicium prolatum contra absentem non requisitum.

Lex naturalis vetat quominus iudex se periculo exponat condemnandi innocentem ; hoc autem in discrimen incurrit qui partes non auditas iudicare præsumit. Dato etiam factum materiale, seu corpus delicti, ut aiunt, certum esse, possunt multa concurrere quæ forte reum excusant, aut saltem notabiliter imminuunt delicti gravitatem, quasque iudex plerumque ignorabit nisi detur reo facultas se tuendi. Jus canonicum suis præscriptionibus sancitas voluit regulas æquitatis. « Nos contra partem inauditam non possumus aliquid definire, » ait S. Gregorius Magnus. In alio textu juris qui Cornelio Papæ tribuitur, legitur : « Omnia quæ adversus absentes in omni negotio aut loco aguntur, aut judicantur, omnino evacuentur : quoniam absentem nullus addicit, nec ulla lex damnat. » Cap. *Susceptis*, 1, DE CAUSA POSSESSIONIS ; cap. *Omnia*, 4, caus. III, quæst. IX.

Nonnulli excipiunt si delictum sit notorium, et certo constet nullam causam exceptionis intercedere ; quam exceptionem probant ex adducto exemplo iudicii quod S. Paulus protulit contra incestuosum Corinthi, licet inauditum. Non negamus dari quandoque delictum adeo notorium ut certissimum sit nullam superesse reo exceptionem, seu defensionem, ne quidem ad extenuandam culpam, et tunc citationem non requiri, quod insinuat Alexander III, in cap. *Cum sit Romana*, 5, DE APPELLATIONIBUS : « Si raptor sit, aut violentus detentor alienæ

« rei, qui appellat, hujusmodi appellatio facta in iudicio apud ecclesiasticas personas solet audiri, nisi forte manifestus raptor, aut fornicator existat, sicut ille quem absentem et irrequisitum Apostolus excommunicavit. » Sed res est periculo plena, et jure communi sapienter providetur ne iudex, etiam sub prætextu notorietatis, prætermittat citationes canonicas. Aliunde, citatione opus erit ut reus præsens sit, quando profertur sententia.

III. Citatio plures effectus operatur.

1º Reum addicit ut se sistat coram iudice, personaliter aut per procuratorem.

Canonistæ communiter asserunt iudicem non posse obligare reum ad veniendum personaliter, si agatur de causa civili ; quod etiam dicendum de ipsomet iudice delegato Sanctæ Sedis, nisi id fuerit ipsi specialiter concessum. Ita statuitur in cap. 1, DE JUDICIS, in VIº : « Juris esse ambiguum non videtur iudicem delegatum, qui a S. Sede mandatum ad hoc speciale non acceperit, jubere non posse alterutram partium coram se personaliter in iudicio comparere, nisi causa fuerit criminalis, vel nisi pro veritate dicenda, vel pro calumniæ juramento faciendo, vel aliàs juris necessitas partes coram eo exegerit personaliter præsentari. »

Regula proinde generalis est liberum relinqui reis in causa civili, ut sese sistant personaliter, vel sui loco procuratorem constituent qui ipsorum vices agat, eorum nomine respondeat, et etiam juramenta valeat præstare. Verumtamen, ex ipsomet jure, notabilis apponitur exceptio pro varis casibus in quibus iudex necessariam arbitratur præsentiam personalem rei, in iis præsertim quæ ad factum referuntur, ut ex illius qualitate, maturitate, enarratione, compositione vultus, veritas occulta certius detegatur, et justa feratur sententia.

2º Juridice citati, si mandato iudicis obtemperare renuant, possunt post trinam citationem, vel unicam peremptoriam, iudicari et pœnis canonicis affici, quia *contumacia pro præsentia*

reputatur; modo tamen nulla ratione adversæ valetudinis, aut alia causa legitima, impediti fuerint :

3° Citatio inducit præventionem inter plures iudices, habentes jurisdictionem in eadem causam ; quapropter reus sortitur forum iudicis qui illum prior, ac tempore opportuno, citaverit.

4° Citatio prorogat jurisdictionem iudicis delegati, qui lite introducta per citationem, causam ad exitum usque perducit, etiamsi contigerit illius titulum, id est delegationem, perimi morte mandantis. (N° 305.)

5° Tandem inducit *pendentiam litis*, ut aiunt, quando ad reum pervenerit; porro, lite pendente, nihil innovatur, ad præscriptum juris, quod super hac regula integrum titulum habet XVI^{mo} lib. II Decretalium.

667. — *Quæ personæ citari possint et conveniri a iudice?*

Regula generalis est omnes qui subsunt jurisdictioni iudicis, posse citari, si causâ requirat : difficultas autem est quoad parvulos, minores, fœminas, religiosos, et excommunicatos.

De *pupillis et minoribus* perraro, ne dicamus nunquam, agetur in hodiernis curiis ecclesiasticis, quia sublatae sunt causae beneficiales respectu ipsorum ; et vix est causa personalis quæ illos adigat se sistere coram iudice ecclesiastico. Sufficiat memorare Constitutionem Bonifacii VIII, *Si annum*, 3, DE JUDICIIS, in VI°, qua statuitur minores quatuordecim annis non posse, ne quidem pro causis spiritualibus, per seipsos stare in iudicio ; ipsis, si conveniantur, dandum esse curatorem ab Episcopo, vel ab Episcopi officiali, qui causam agat, nisi iudex opportunum existimet, habita ratione ætatis et rationis, ipsis potestatem faciendi ut aliquem sibi procuratorem constituent.

Quod ad *fœminas* attinet, idem S. Pontifex Bonifacius VIII prohibuit ne iudices citent fœminas quæ sub regula canonice vivunt, ac præsertim quæ sub clausura morantur ; et ne illas, vel etiam consentientes, admittant personaliter ad iudicium. Iudex ad eas accedet, si necessarium sit ; vel delegatos deputabit qui illas interrogent et responsa referant. Si quid in con-

trarium contigerit attentari, declaratur « ipso jure irritum et inane. » Aliæ mulieres citari possunt, in causa criminali, et cogi censuris ut se sistant personaliter : in cæteris causis nunquam adducuntur invitæ. Cap. *Mulieres*, 2, eod. titulo.

De *religiosis* dictum fuit in II^a parte *Prælectionum canonicarum* ; jura iudicis ecclesiastici in religiosos determinantur regulis ibidem præfinitis (n^{is} 491-499). De *excommunicatis* infra tractabitur, ubi de *Censuris*.

ARTICULUS II. — DE PROCESSU JUDICIALI A CITATIONE FACTA USQUE AD SENTENTIAM.

Ut exponatur ordo processus judicialis qui vias parat sententiæ, dicendum est 1° de litis contestatione, 2° de exceptionibus, 3° de præstatione juramenti, 4° de probationibus.

668. — 1° *Quid sit litis contestatio et quem effectum producat?*

I. *Litis contestatio* consistit in petitione actoris coram iudice proposita, et contradictione rei, qui scilicet factum, seu debitum, negat, et litem suscipit. Nulla lis constituitur si quod actor affirmat, reus fateatur ; si quod unus requirit, alter se facturum spondeat ; reliquum est solummodo ut iudex tempus reo indicet, quo rem pollicitam præstari oporteat.

Litis contestatio dicitur, apud canonistas, basis et fundamentum iudicii in causis civilibus quæ forma solemniter tractantur. Est adeo necessaria, ut iudex non debeat, lite non contestata, testes audire ; quanto minus proferre sententiam, quod inscribitur in ipsomet titulo VI° UT LITE NON CONTESTATA, NON PROCEDATUR AD TESTIUM RECEPTIONEM, VEL AD SENTENTIAM DEFINITIVAM. Admittendas tamen exceptiones declaratur in cap. *Quoniam* ejusdem tituli, pro casu quo timet iudex ne cognitio veritatis subtrahatur morte testium, vel illorum futura absen-